

Orhan Mithat'ın “İktisadî İletlerimiz”i

Birol Çetin[°]

Giriş

1924 yılında yazılmış olan bu risale ilk bakışta iktisadî konularda yoğunlaşan ve bir nevi dönemin iktisadî yapısı hakkında bilgiler verecek mahiyette bir yazı olarak algılansa da aslında bilimsel kaygılardan uzak sadece günün meselelerine değinmek ve yeni şekillenecek olan devlet yapısının nasıl olması gerektiği konularında fikir beyan etmek üzere kaleme alınmıştır. Yazarın iktisat ve sosyoloji sahalarında ne derece bilgi sahibi olduğunu bilemiyoruz. Eserleri incelendiğinde, bu mahiyette yazmış olduğu İctimai İnkılaplar adlı kitabının yanında, Fransızca'dan yaptığı ve sayısı 20'ye varan Pinkerton'un polisiye ro-

manlarının tercümelerinin mevcut olduğu görülmektedir. Tercüme eserlerin yanında toplumsal problemleri konu alan çeşitli romanları da mevcuttur. Bunların bir kısmı Türkçe'ye aktarılmıştır¹.

Günümüz Türkçesine aktarmış olduğumuz bu risalenin, elimizdeki nüshası dışında başka bir nüshasına ve yazarın kendisi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak Milli Kütüphanede yapmış olduğumuz araştırmada, yazarın Barbaros soyadını almış olduğu öğrenilmiştir. Bundan başka yazarın “Büyük Gazi'ye İstanbul Darülfünunu'ndan Küçük Bir Armağan” adlı kitapçıkta “Büyük Gazinin Karşısındaki Hisler ve Fikirler” adlı bir yazısı bulunmaktadır².

[°] Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Orhan Mithat, *Aşk İhtiyacı*, Çev. İsmet Nadir Atasoy, Berfin Yay., İstanbul 2002, Yine 1945 yılında yayınlanan *Kızlarımızın Katilleri Gangsterler*, Zigomola Basımevi, İstanbul

² İsmail Arar, (Kitap Tanıtımı), “Büyük Gazi'ye Bir Armağan”, *Tarih ve Toplum*, C.11, Sayı 63, İletişim Yay. İstanbul 1989, s. 89. Bu kitapçık Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Temmuz 1927 tarihinde uzun bir aradan sonra İstanbul'a gelişi ve bu çerçevede yapılan kutlamalara İstanbul Darülfünunu'nun bir katkısı olarak yayınlanmıştır. Bahsi geçen kitapçıkta yazısı bulunanlar Edebiyat Fakültesi Reisi Fuat Köprülü, Tıp Fakültesi Reisi Neşet Ömer İrdelp, Darülfünun müderrislerinden İsmail Hakkı

Bu çalışmanın konusunu oluşturan risale 14 X 19,5 cm ebadında ve toplam 79 sayfadan oluşmaktadır. Yayıncısı Kü-tüphane-i Sudi olup 1340 tarihini taşımaktadır.

Risale üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “bir hasbihal” olarak tanımlanmış olup, ülkenin mevcut hâli ve bu duruma nasıl gelindiği açıklanmaktadır. Batıda uygulanan iktisat politikalarının ülkemizde neden faydalı olamayacağı anlatıldıktan sonra, teorik bilgi yerine pratiği yapılmış, tecrübe edilmiş reçetelerin faydalı olacağı belirtilmektedir. Ayrıca kötü idare altında iktisat alanında ne tür büyük yanlışlıklar yapıldığı anlatılmaktadır. Bu bölümde daha çok iktisadî alanda baş gösteren sorunlar ve tekrar edile gelen yanlışlardan bahsedilmekte ve bu konuların teşhisi-ne çalışılmaktadır.

İkinci bölüm “atalet” başlığını taşımaktadır. Ana hastalıkların başında sayılan atalet, yani tembellik üzerinde hayli durularak, Osmanlı İmparatorluğunun özellikle son birkaç yüzyılı keskin bir dille eleştirilmekte ve batıdaki gelişmeler karşısında bigane kalınması ile toplumun üretim gücünü kaybetmiş olması ve buna bağlı olarak batıdan ithal edilen mallara bağımlılık meselesi tartışılmaktadır. Batıda özellikle sanayi devriminden sonra ortaya çıkan üretim artışı sonucu oldukça yorucu ve yıpratıcı hale gelen iş hayatı ile Osmanlı’daki çalışma ortamını mukayese eden yazar, ataleti toplu-

mun en büyük iktisadî hastalığı olarak görmektedir. Bu konuda bu gün bile geçerli görülebilecek eleştiriler getiren yazarın, özellikle “memur zihniyeti” konusunda ilgi çekici tespitleri vardır.

Kitabın üçüncü bölümü “Cehalet ve Seciyesizlik” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde halkın cehaleti ile “idarecilerin ihaneti” anlatılmakta ve bu hastalığın nasıl tedavi edileceğine ilişkin çareler sıralanmaktadır. Özellikle İttihat ve Terakki yönetiminin ülkeyi ne kadar kötü yönettiği ve tamir edilemez tahribatlar bıraktığı açık örneklerle dile getirilmektedir.

Kitapta yeni kurulacak bir devletin nasıl teşkilatlanması gerektiği, ülkenin gerçeklerinin neler olduğu ve geçmişte yapılan hataların verdiği tahribatlar konusunda bu gün bile üzerinde durulması gereken konular gayet açık ve anlaşılır bir üslupla ele alınmıştır. En fazla vurgu yapılan konular, ekonomide müdahalelerin asgariye indirilmesi, batı taklitçiliğinin bırakılması, eğitimin önemi ve demokratik bir devlet yönetiminin gerekliliği olarak özetlenebilir.

Yazarın dili günümüz Türkçe’siyle önemli ölçüde uyumlu olmakla birlikte bazı yerlerde metni anlaşılır hale getirmek için küçük düzeltmeler yapılmıştır. Yazar ve eseri hakkındaki bu genel bilgilerden sonra, İktisadi İletlerimiz’in penceresinden iktisadî sorunlarımıza ve yazarın onların çözüm yollarına dair önerilerine daha yakından bakabiliriz.

Baltacıoğlu, Hukuk-u Amme Müderrisi Muammer Raşid Seviğ, İçtimaiyat Müderrisi Necmeddin Sadak, Mantık Müderrisi Halil Nimetullah, Muallim Doktor Galip Ataç, Müderris Muavini Fahrettin Kerim Gökay ve Orhan Mithad’ dir. Yazarla ilgili olarak elde etmiş olduğumuz tek somut bilgi bundan ibarettir.

A. Temel Sorunlara İlişkin Tespitler

1. Başlıca Sorunumuz: "Atalet"

"İktisadi İletlerimiz"ın yazarı, ülkenin karşı karşıya bulunduğu sorunları analiz ederken, öncelikle "durağan" bir iktisadî yapının mevcut olduğu tespiti yapmaktadır. Ona göre "devr-i istibdat"ta ihracat, ithalat, sermaye ve "malî istidaların inkişafı" gibi konular ne hükümeti ne de halkı ilgilendiriyordu. Ancak ülkenin sosyal yapısı Batı ile kıyaslandığında daha olumlu bir durumdaydı; "o asırda Garp milletleri de iki elleri kanda birbirlerini boğmakla meşguldüler" ve "onlara nispeten en büyük feyz ve kuvveti dinden alan içtimai teşkilatımız çok mükemmeldi".

Geçmiş dönemler için mükemmel bir otarşik toplum imajı çizen yazara göre, atalarımızın ömrü savaşta veya evden uzakta geçtiği halde, geride kalanlar çalışıp "yabancı ellerin sanatına muhtaç olmadan her şeylerini yapar, yakıştırırlardı"; "tepeden tırnağa kadar giyilen, yenen, içilen her şey Türk'ün imkanlarıyla ortaya koyuluyordu". Ancak zamanla bu devirler artık geride kalmış, iktisadî yapı hastalıklı bir hal almaya başlamıştır. Çalışma şevki kaybolmaya yüz tutmuş ve üstümüze "ağır bir uykuda uyuyanların ağırlığı" çökmüştür. Artık çalışmadan yaşamak isteyen bir yığın insan vardır ve bunlar "çalışan unsurların sırtına yüklenmiş bir yüküdür". Ona göre hapistekilerin yüzde doksan beşini, çalışmadan, başkalarının sırtından yaşamak isteyen insanlar

teşkil etmektedir³ ve Ceza Kanunu da bu olumsuz duruma "müsamahakâr" dir.⁴

Çalışan ve üreten, kendisine yeten bir toplumdaki böylesine yaygın ve kalıcı bir "atalet" ortamına nasıl gelinmiştir? Sorun sadece bundan ibaret midir ve çıkış yolu ne olabilir? Yukarıdaki tespitlerden hareket eden yazar, kitap boyunca bu sorulara cevap arayacaktır.

Yazarın üzerinde durduğu en önemli hususlardan biriside değer, iktisadî gelişmenin temelinde emeğin yer almasıdır. Bunu "iktisat alimlerinin nokta-i nazarları, fikirleri ne olursa olsun dünyada tabiatın istifade imkanını veren say-i asl mevlid-i servettir. Zaten sayin mevlid-i servet olduğunu garbın bir çok alimleri kabul etmişlerdir. Biz memleketimizin istidad-ı tabiasından faaliyet-i milliyeyi tezyid suretiyle istifade edebilirsek iktisadî terakkinin, iktisadî zaferin yolu bulunmuş olur". Yazarımız emeğin önemini batılı yazarlardan öğrendiği halde iş bölümü ve emtia üretiminin anlamını kavrayamamış görünmektedir. Başlangıçta belirttiğimiz gibi yazarımız iktisat sahasında yeterli malumata sahip olmadığı için analizlerini tutarlı ve derinlemesine yapamamaktadır.

2. Cemiyetteki Bozukluklar ve Münevverlerin Durumu

Orhan Mithat, halkın ve onun siyasi örgütlenmesinin içinde bulunduğu olumsuzlukların nedenlerini anlamak için önce cemiyeti mercek altına almaktadır. Ona göre, toplum olarak karşı karşıya bulunduğumuz siyasi, iktisadî, maddi ve manevi hezimetlerin başlıca sebebi,

³ Orhan Mithat, *İktisadi İletlerimiz*, Kitabhane-i Sudi, İstanbul 1340, s. 9

⁴ A.g.e. s. 10

halkın ve hükümetin cehaletidir. Bu noktada cemiyetin nüvesini oluşturan aile ile toplum arasında bir analogi kurarak, yaşanan olumsuzlukların kaynağına inmeyi denemektedir:

“Aileler de cemiyetlerin küçük birer numunesidir ve aile ile cemiyetin arasındaki kat’i rabita ve münasebet meydandadır. Cemiyetin kuvveti, ahenk ve intizamı, aileleri teşkil eden efradın seciyesiyle kaimdir.”⁵

Oldukça iddialı görünen bu ifadelerden yola çıkarak Orhan Mithat’ın, içinde bulunduğumuz sorunların kaynağı olarak Türk ailesini gösterdiği şeklinde bir yorum yapmak isabetli olmayabilir. Çünkü yazar, kitabın bütünü göz önüne alındığında, bu yargısını destekleyecek herhangi bir argümantasyon çabası içine girmiş değildir. Hatta tersine, milletin erdemlerinden bahsettiği çok daha iddialı ifadeler de kitapta sıkça raslanmaktadır. Onun aile-toplum analogisinden yola çıkarak varmak istediği sonuç, içinde bulunduğumuz olumsuzlukların sadece bir yönetim zaafından kaynaklanmayıp, cemiyetin içinde bulunduğu çok boyut-

lu sorunlardan kaynaklanan daha temel sebeplere dayanmakta olduğudur.

Cemiyetin içinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtulmasını sağlayabilecek olanların ve bu kapsamda aydınların veya entelektüellerin durumu nedir? Orhan Mithat bu konuda umutlu değildir. Çünkü münevverler de bu olumsuz tablonun bir parçası olarak, cemiyetin rahatsızlıklarından bağışık değildirler. Onların sorunu ise “seciyesizlik” ve “kapılanma kültürü”⁶ olarak nitelenebilecek bir “memur zihniyeti”dir⁷.

Yazarın Türkiye’deki egemen geçim anlayışına yönelik eleştirileri, günümüzdeki küçük ama sabit ve düzenli bir gelirle yetinmeye ilişkin genel tutumun yeni bir durum olmadığını, bunun en azından bir yüzyıl öncesinde de geçerli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ona göre “efrad-ı millet”, çalışmayı, didinmeyi unutmuş ve bütün ümidini “hangi vasıta ile olursa olsun, birkaç kuruşla hükümete kapılanmaya” bağlamıştır.⁸ Bunun sonucu olarak “zahmetsizce halka geçinme fırsatı veren maaş belası, memlekette ne inkişaf edecek zeka, ne

⁵ A.g.e, s. 43-44

⁶ Bu kavram için bkz. Yahya Sezai Tezel, *Kapılanma Kültürü ve Demokrasi*, Liberte Yayınları, Ankara 1999 ve Kazım Berzeg, *Liberalizm Demokrasi Kapıkulu Geleneği*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.

⁷ Yazarın “memur zihniyeti” konusundaki şu ifadeleri, geçen zamana rağmen bugün bile geçerli sayılabilecek bir soruna işaret etmektedir:

“Bizde zaman oldu ki herkes çalışmayı didinmeyi, her şeyi unuttu; her hangi bir vasıta ile olursa olsun birkaç kuruş maaşla hükümete kapılanmaktan ibaret kaldı. Doğduğu günden itibaren ailenin özendirilmesi, yönlendirilmesi hükümete sığınmak düşüncesi üzerine kurulmuştu. Devlet hazinesi içe, içe bitirilemez bir deniz gibi herkes oradan geçinmek istiyordu. Şehirliler ve herhangi bir sanatta uzmanlaşmış Anadolu evlatları ilmiyle kazandıklarıyla vatanına dönüp yuvasını imar edeceği yerde bir maaş elde ederek şehirde kapanıp kalıyordu. Halka zahmetsizce geçinmek fırsatını veren bu maaş belası, ülkede ne kendini geliştirebilecek zeka, ne çalışacak kabiliyet bıraktı”.

⁸ Orhan Mithat, A.g.e, s.13

çalışacak kabiliyet bırakmıştır.⁹ Yazar, "maaşa kanaat" getiren bu yaklaşımı eleştirirken, "içimizdeki yabancılar"ın iktisadî refahını "bizim gibi maaşa kanaat etmeyip" çalışmak zorunda kalmış olmalarına bağlamakta ve aradaki zenginlik farkının böyle bir arkaplanı olduğunu düşünmektedir:

"Şehirlerimizin herhangi bir noktasından geçerken, intizam ve ümrânından yahut kasvet ve harabatından kimlerle meskun olduğunu sormadan tahmin etmek kolaydır. Yanmaya yakılmaya mahkum siyah yüzlü ahşap evler bizim, demir ve taştan yaşamak azmiyle yapılmış asrî evler onlarındır."¹⁰

Ona göre, "şurası da teessürle kayda sayandır ki, münevver sayılan zümre de seciyesizlikle maluldür."¹¹ Devletin bağımsız, kendi ayakları üzerinde durabilecek münevver yok gibidir: "Münevver kesim, iki eli kulağında, bütün ümidi hükümete bağlı bekliyor ve kendinde hiçbir iş yapmak kudretini görmüyor"¹² diyen yazara göre, mevcut eğitim sistemi de söz konusu "memur zihniyeti"ni değiştirmek bir yana, yenden üretmektedir:

"Bizim bütün müessesat-ı irfanımız, ticaret mekteplerimize varıncaya kadar, memuriyet hayatına izhar için tesis edilmiş gibi memurdan başka bir şey

yetiştirmemektedir. O müessesata uğramayan gençlik belki hayat mübarezesinde daha azimkar daha mütesabit ve gayurdur."¹³

Fransa'da da "gençliği azim ve iradeden mahrum bırakan nazari tahsil aleyhine bir cereyan" ortaya çıktığını savunan yazar, resmi eğitimden geçmeyenlerin iktisadî hayatta daha başarılı olduklarına dikkat çekmektedir: "Ticaret mektebinden çıkanlar bir tacir yazıcılığını cana minnet bilirken, tamamiyle tahsilden mahrum sayılanlar mükemmel surette işlerini idare ederek cem-i servet ediyorlar."¹⁴ Dolayısıyla yazara göre eğitim sisteminden çözüm adına umutlu olmak için sebep yoktur. Dahası, söz konusu sistem, varolan yetenekleri de köreltip yok edici olması bakımından sorunun bir parçasını ifade etmektedir.

3. İktisadî Sorunlarımızın Siyasî Kaynağı Olarak Hükümet ve Sorumluluğu

Orhan Mithat'a göre sorun sadece halkın ataletinden veya münevverlerin içinde buldukları olumsuz durumdan ibaret değildir; ülkenin hukukî ve siyasî yapısı da bu olumsuz durumu beraberinde getirmektedir ve "mazide olduğu gibi hala da hükümetin de iktisadî inhilalimizde büyük bir hassasi mes'uliyeti vardır."¹⁵ Yazar, baskıcı rejimlerle iktisadî gerilik veya fakirlik

⁹ A.g.e., sh.14

¹⁰ A.g.e., sh.13

¹¹ A.g.e., sh. 29

¹² A.g.e., sh 30

¹³ A.g.e., sh.26

¹⁴ A.g.e., sh. 27

¹⁵ A.g.e.,sh. 10

arasında bir ilişkinin varlığından söz ederek, müstebit hükümetlerle atalet ve acizlik arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu savunmaktadır. Ona göre müstebit hükümetler “en büyük tahkim ve tagallüp kudretini halkın acz ve meskenetinden aldığından, sükunet ve ataleti iltizam eder ve teceddüt ve tecellüd göstermek isteyenleri düşman sayarlar”.¹⁶

İktisadi mücadelede kanun yapımının önemine değinen Mithat, bu konuda da analizine önceki dönemlerin eleştirisiyle başlamakta ve “avamil ve müessera-tı tevellüt edeceği netayici düşünmeden yapılan kanunlar” a bir örnek olarak, Birinci Dünya Savaşı’nın son senesinde çıkarılan ve bir “numune-i gaffet” olan “Sükna Kanunu”nu ele almaktadır. Her mal ve hizmetin fiyatının katlanarak arttığı, “iki kuruşa alınan şekerin üç yüz kuruşa, bir kuruşa alınan ekmekli[gin] elli kuruşa” çıktığı savaş ortamında¹⁷, hükümetin kira artışının yüzde elliden fazla olmasını yasaklayıcı yöndeki bu kanununun en fazla Türkleri ve Müslümanları zarara uğrattığını savunan yazar, ticaretle geçinen Türklerin az olduğunu, çoğunun maaş veya iradla geçindiğini, dolayısıyla her şeyin fiyatının astronomik artış gösterdiği bir ortamda, “medarı maişetleri ticaret olan gayrimüslimler[in]

bu kanundan müteessir olmadı[klarını]”, ama emlakın yüzde doksanına sahip olan Türklerin sahip oldukları evlerin kirasını arttırmalarının engellenmesinin onları iktisaden yıkıma uğrattığını ifade etmekte ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“gayrimüslimler kanunun tev-lit ettiği zaruret yüzünden iradıyla geçinemeyen Müslümanlara avuç açtırdılar. Borç para verdiler. Her günkü gazetelerin dördüncü sahifesinin sütunları, borcunu ödemeyen medyunların müzayede ilanlarıyla doludur. İsimlere dikkat edilirse görülür ki dayinler hep gayrimüslim, borçlular ise hep müslimdir”.¹⁸

Böyle bir ortamda “yabancılar”,¹⁹ “memleketin öz evlatları”ndan “çok müsait bir mevki-i içtimai temin etmişlerdir”.²⁰ Oysa Orhan Mithat’a göre milletimiz, fırsat verildiğinde kabiliyetini ispat edip mucizeler yaratabilecek bir yapıdadır. Ancak bu yaklaşım, aynı hükümet altında yaşayan “yabancılar”ın daha fazla “iktisadi inkişaf”ı gerçekleştirmiş olmaları gerçeğini açıklamayı da gerekli kılmaktadır. Kitabın müellifi bu çelişkiyi “ihtiyaç” ve örgütlenme başarısı temelinde açıklamaya çalışmaktadır. Ona gö-

¹⁶ A.g.e., sh.14

¹⁷ A.g.e.,sh.22

¹⁸ A.g.e., sh.23 Bu ifadeler, kitabın yazıldığı dönemde, Anadolu’da gayrimüslimlerle yaşanan trajik olayların oluşturduğu bir ruh halini yansıtmaktadır. Ancak konumuz açısından önemli olan, yazarın bu kanunu kötü bir kanun olarak gördüğünden dolayı eleştirmesi, hükümetin bu alanda düzenleme yapmasına kategorik olarak karşı çıkmaması, sadece düzenlemenin yönüne itiraz etmesidir. Bu çerçevede yazarın, hükümetin işlevi hakkındaki liberal sayılabilecek ifadeleriyle bu örnekte belirginleşen yaklaşımının uyumlu olmadığı sonucuna varılabilir.

¹⁹ Kitabın bütünündeki anlatım göz önüne alındığında, Orhan Mithat’ın “yabancılar” derken, Batılı tüccarları değil, ülkedeki gayrimüslimleri kastedtiği anlaşılmaktadır.

²⁰ A.g.e., sh.16

re, öncelikle bu "yabancılar"ın "kendi saylerinden başka onları yaşatacak, onlara yorulmadan, üzülmeyen zevk verecek ne müessese, ne de ümit vardı". İkinci olarak yazar, onların cemiyet teşkilatının "asırlardan beri... bocalayan hükümetimizden çok faydeli" olduğunu veya onların "hükümet içinde hükümet" gibi yaşadıklarını savunarak bu çelişkiyi çözmeyi denemektedir.²¹

Orhan Mithat'ın gözünde Hükümet, sadece bu veya benzeri kanunları dolayısıyla değil, temel fonksiyonları bakımından da hep zarar verici olmuştur. Bu bağlamda edebî bir dille hükümeti eleştirdiği şu ifadeler oldukça radikal bir nitelik taşımaktadır:

"Halk nazarında hükümet, kıran, döken, ezen, çiğneyen bilyadır. Memurlar bi-insaf, dinsiz imansız cellatlardır. Hükümetin onlarla teması ya saymak yahut yavrularını ciğerinden koparıp herhangi bir ihtiras ve cinnetin tutuşturduğu düşman ateşine atmak içindir. Bir türlü ödeyemediği vergi borcunu, can borcunu niçin verdiğini bilmeyerek her zaman muti, her zaman mütekamil yaşlarını gözlerine düğümleyerek verir. Ne canına ne malına sahiptir. Çalışır, didinir, uğraşır, yine açtır, yine sefildir, yine kimsesizdir, hayatı mükedderdir. Yarını düşünmez, düşünmek istemez. Çünkü bilir ki, yarın muhakkak felaket doğurur, yarın daima karanlık ve korkunçtur. Yarın kapının önüne dikilen jandarma ya canından çok

sevdiği çiftini, davarını, ya bıyıkları henüz terleyen evladını, ya daha yarası kapanmayan kıymetlisini götürecektir. Kadını, erkeği bu kadar fedakâr olan Türk köylüsü ne tembeldir, ne idaresizdir. Çalışır, yorulmak bilmeden çalışır. Kazancı nihayetsiz hicranlarla boğazında kalan bir dilim ekmektir. Kurak, çorak toprakları alın teriyle sulaya sulaya bin türlü mesainin öldüre öldüre bitiremediği evladını bütün felakete göğüs gererek yaşatmaya uğraşır. Hiç bir şey azmini kıramaz. Her felakete alışkındır, her musibetin zehrini tatmıştır. Yalnız onu yıldırın, sarartan, ona yol yapmadan, onu okutmadan, eşkiyayı tepelemeden, hiçbir faidesi dokunmadan, malına, mülküne, canına musallat olan hükümettir".²²

Hükümetin keskin bir dille eleştirildiği bu satırlar, yazara göre iktisadî sorunlarımızın devamında siyaset kurumuna önemli bir pay verdiğini göstermektedir.

B. Sosyal ve Siyasî Sorunlarımıza Çözüm Önerileri

1. İdeal Bir Hükümet ve Özellikleri

Orhan Mithat, aileden başlayarak toplum olarak içinde bulunduğumuz olumsuzlukları, sorunları ve bunların sebeplerini kendince tespit ettikten sonra,

²¹ A.g.e. sh.14-16

²² A.g.e., sh. 62-63

çözüm için önerilerde bulunmaktadı. Hiç şüphesiz bu çözümler, sadece iktisadî illetlerimizi ortadan kaldırmaya yönelik önlemlerden ibaret olmayıp, çok boyutlu bir zihniyet ve yönetim değişikliğini ihtiva etmektedir.

Toplumun içinde bulunduğu bu olumsuz durumdan çıkışı sağlayacak bir sosyo-politik düzenin temel özelliklerini de belirlemeye çalışan yazar, bu çerçevede ideal bir hükümetin nasıl olması gerektiği konusundaki fikirlerini de ortaya koymakta ve idealindeki hükümetin iktisadî hayattaki rolüne ilişkin genel bir çerçeve de çizmektedir. Yapılması gereken, öncelikle hükümetin cehalet ve gafletleyle irtikap ettiği hataların araştırılıp tespit edilmesidir.²³ Ona göre:

“Hükümet, yalnız halkın kazancına hissedar olup mensubuna maaş tevzi etmekle mükellef bir müessese değildir. (...) Hükümeti, halkı ezmek, cebir ve şiddet göstermek hakkını, kuvvetini haiz efraddan ayrı bir hey’et şeklinde telakki etmek, hükümetlerin maksad-ı teşkiline büsbütün münafidir. (...) Daha açık bir tabirle bu alelade bir derebeyliği mefkuresidir.”²⁴

Orhan Mithat’ın en özgün yanlarından biri, güçlü bir devlet geleneğinin yerleşik olduğu ve devletin adeta toplumdan ayrı veya üstün bir değer olarak algılandığı

bir ülkede, hükümetin sınırlarına ilişkin olarak liberal olarak adlandırılabilir bir çerçeve çizmiş olmasıdır. Aynı şekilde bireyci bir perspektife sahip olduğunu düşündürecek biçimde ifadeler de kullanabilmekte, örneğin Hükümetin “efradın hürriyetine, hayatına musallat olan bir bela” olmaması gerektiğini ifade etmekte ve “ferdin serveti hükümetin serveti demektir. Hükümet bütün kuvvet ve kudreti millettendir (...) memleketin servet-i umumiyesi[...], efradın servet-i cüziyesinden teşekkül eder”²⁵ veya “fertler yaşarsa hükümet yaşar” diyebilmektedir.²⁶ Ona göre “kendini kurtarabilenler, memleketi, milleti kurtarmak istidadını haizdirler”.²⁷ Yine, “yakamıza yapışan sefaletten kurtulmak için ne hükümet halktan, ne halk hükümetten bir şey beklemeyerek müşterek gayeye doğru yürümelidir”²⁸ şeklindeki yaklaşımı bu perspektifle uyumludur. Hükümete biçtiği “araçsal rol” de bu perspektifle uyumlu görünmektedir:

“Hükümet halkın menafini temin edebilmek için şahsiyet-i maneviyesini millettendir ayrı bir varlık telakki etmemeli, daima hükümet müessesatına bütün bu muazzam teşkilatın halk için yaşatıldığını ve maksad-ı tesisindeki mevzuu ve gayeyi her türlü icraatında derpiş etmelidir.”²⁹ (...) “Hükümet halktan doğar, hükümetin sebebi ve medar-ı ha-

²³ A.g.e., s. 18

²⁴ A.g.e., s. 11

²⁵ A.g.e., s.13

²⁶ A.g.e., s.11

²⁷ A.g.e., s.15

²⁸ A.g.e., s.13

²⁹ A.g.c., s.24

yatı halktır. Milletın serveti hükümetin serveti, milletin aczi ve zaafı hükümetin aczi ve zaafı demektir. Varidat-ı hükümetin tezyidi için halktan vergi tarh etmek, halkın siretine yüklenmek gibi sakim zihniyetler, iktisadî terakki ve tekamülün en büyük düşmanıdır.”³⁰

Saltanatın yıllarca süren istibdatının toplumdaki yaşama ve çalışma hevesini yok ettiğini savunan Mithat, yeni bir dönemin başında olduğuna inanmakta ve umutlanmaktadır. Çünkü artık ona göre “bütün memleketin hayat ve saadetini temin etmeye çalışan ve milletin ruhundan doğan bir hükümet var[dır]”. Bu hükümet, özellikle iktisadî sorunların çözümünde halka öncülük edecektir: “Hükümet itila ve terakki sahasında halka pişdar olacağından memlekete ilk islahat yollarını da o gösterecektir”.

2. Korumacılık ve “Milli Servet”in Elde Tutulması

Orhan Mithat’a göre en önemli iktisadî sorunlarımızdan biri, ihracat ile ithalat arasındaki dengesizliktir. Tıpkı “varidatından fazla sarfiyat yapan fertlerin” iflasının kaçınılmaz olduğu gibi, kazandığından fazla harcayan devletlerin de iflası kaçınılmazdır:

“Garpde bütün devletleri iştigal eden iktisadî hadise, ithalat ihracat meselesidir ve gayeleri ithalattan tenkisinden, ihracatın tezyidinden ibarettir. Devletlerin mizanı servet ve

iktisadî da budur. İthalatı ihracatından fazla olan devletlerin iktisadîyatı er geç felce mahkumdur.”³¹

Ona göre her ne sebeple olursa olsun, halkın sahip olduğu servetin yabancıların eline geçmemesi için çalışılmalıdır. Savaştaki zafer, iktisadî mücadeledeki muvaffakiyetle tamamlanmadıkça, istikbalimiz tehlikeye maruz kalacaktır. Bu iktisat perspektifinden bakıldığında çözüm açıktır: “O halde geceyi gündüze katarak çalışıp, servet istihsal etmek ve eldeki serveti muhafazaya uğraşmak ve yabancı ellere geçmemesi için titretmek, çırpınmak, milli bir itiyad halini almalıdır.”³² Sonraki yılların “yerli malı” haftalarında belirginleşen bir duyarlılıkla “Marsilya’dan patates, İsviçre’den süt, Hollanda’dan peynir... alıyoruz... bunlar memlektimizde yetişmez mi?” diye sormaktadır.³³

3. Teoriye karşı pratik

İktisadi sorunların çözümü ne tür fikirlerden geçmektedir? Ona göre yaşanan sorunların çözümü teorik spekülasyondan geçmez. Çözüm, “iktisat alimlerinin karnı tok milletleri oyalayan iktisadî faraziyeleri”yle uğraşmak değildir; ve “tahribatı günden güne artan iktisadî sefaletimize, ancak ameli fikirlerle nihayet verilebilir”.³⁴

Yazar eserinin nazari olmaktan çok “vatanın sinesinde yapılan tetkikat-ı müşahedata” istinat ettiğini özellikle vurgular.³⁵ “...bize nazariyecî mi,

³⁰ A.g.e. s. 24

³¹ A.g.e. s.69

³² A.g.e., s.70

³³ A.g.e, s.70

³⁴ A.g.e., s. 3

teşkilatçı mı lazım? Şurası muhakkak ki, memleketin ulemalardan ziyade amelelere, nazariyecilerden çok tatbikatçılara ihtiyacı vardır.” Ona göre pratikteki dünya, nazariyelerle şekillenmemektedir: “Bugüne kadar nazariyatçıların, alimlerin eser-i feyizlerini tatbikat sahasında görmek müyesser olmamıştır.” Dahası, tercih edilecek fikirler de “yerli” olmalıdır; çünkü “yabancılardan mülhem fikirlerden bu memleket şimdiye kadar feyz almamıştır... [Garpta] yaşayanların... dertleri de devaları da başkadır”.³⁶

Yazarın “nazariye” karşıtı bu tutumunun bir açıklaması, yukarıda ifade ettiği “ameli fikirler”in önemine inancı olabilir. Ancak muhtemeldir ki, bunun bir başka açıklaması da onun entelektüel sınırlılıklarıyla ilgili olabilir. Her iki durumda da sorunların çözümünde teoriye karşı çıkmanın geçerliliği tartışmalıdır.

4. Bir “Kurtarıcı”nın Gerekliği

Teorik düşünceye karşı fikirlerinin yanında, yazarın tarihsel bir perspektiften, toplumu ve onun kurumlarını tartışarak yapmaya çalıştığı analizin sonucu getirdiği çözümlerden diğer bazıları da bir ölçüde hayal kırıcı sayılabilir. Çünkü varılan başka bir nokta da kişi kültürüdür. O da Carlyle gibi tarih yapıcı olarak kahramanları görmektedir. Ona göre tarihi milletler değil, şahıslar idare etmiş, her asırda harita-ı ilmi kahramanların kılıcı çizmiştir.”³⁷

Kahraman kültürünü iktisadi sorunlarımızın çözümüne de taşıyan yazar, kitabının sonununda şöyle bir yargıya ulaşmaktadır: “İktisat sahasında metin adımlarla yürüyebilmek, her şeyden evvel gideceği yolu bilir bir rehberin peşine takılmakla mümkündür.”³⁸

Değerlendirme

İktisadi illetlerimiz, içinde yaşadığı ülkenin mevcut durumu ve geleceği konusunda endişe duyan bir fikir adamının, sorunların tespit edilmesi ve çözüm için yapılması gerekenlerin somutlaştırılması amacıyla kaleme alınmış bir eserdir. Savaş sonrası ülkenin yeniden inşa edilmesi ve iktisadi sorunları üreten yapısal engellerin aşılması için çeşitli alternatiflerin tartışılmasına katkıda bulunmak isteyen yazar, kendi birikimi çerçevesinde olana ve olması gerekene ilişkin fikirlerini okuyucuyla paylaşmaktadır.

Kitabın yazarı, çözümlerinde kendi içinde tutarlı olmak gibi bir kaygı gütmemektedir. Örneğin teoriye karşıdır; bunu sıkça vurgulamakta ve bize gerekli olanın “nazariye” değil “tatbikat” olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu yaparken, aslında kendisi de teorik bir çaba içinde olduğunun pek farkında görünmemektedir. Dahası, nazariyeden bağımsız bir pratiğe rehberlik edecek ilkelerin neler olduğu hakkında bir bilgi de vermemektedir. Bu durumda önerdiği durumla şikayet ettiği “fikirsizlik” durumu arasında nasıl bir fark olacağı

³⁵ A.g.e., s. 4

³⁶ A.g.e., s. 10

³⁷ A.g.e., s.74

³⁸ A.g.e., s. 75

sorusu cevapsız kalmaktadır. Bir yandan hükümetin niteliği ve sınırları konusunda geniş bir çerçeve çizerken, diğer yandan onun görev alanını ciddi bir biçimde daraltan liberal fikirlerden etkilenmiş görünmektedir.

Savaş sonrası psikolojisinin etkisinin belirgin bir biçimde hissedildiği bir eser olarak İktisadi İletlerimiz, "içimizdeki yabancılar"ın elinde biriken servetten dolayı sağlıklı sayılmayacak bir kuşkuculuğu da yansıtmaktadır. İktisadi sorunların çözümünü de bir

"savaş" olarak tanımlayan yazar, ülkenin elde tutulmasının iktisadî kalkınmadan geçtiğinin altını çizmektedir. Bunun için önerdiği yol ise, "servet"in ülke içinde kalmasını sağlamaktır. İhracat ithalattan fazla olmalı, "yerli malı" kullanımını yaygınlaştırılmalıdır. Dönemin fikir atmosferinde yadırganmayan bu fikirlerin iktisadî bakımdan değeri tartışılsa bile, dile getirildiği dönemdeki tartışmalar hakkında bilgi verici olması bakımından değerli sayılabilir.

Ölü İktisatçılardan Yeni Fikirler

Todd G. Buchholz

Hepimiz hükümetin ekonomik politikaları ve özel sektörün iktisadî kararlarından etkilenmekteyiz. Hiç kimse iktisadî bilgisi olmadan bilgilendirilmiş seçmen veya hatta günlük gazeteleri okuyabilen bir okuyucu olamaz. Ve iktisadî hayatlarımızı şekillendiren güçleri anlamadan kendimizin ve çocuklarımızın içinde yaşayacağı ve çalışacağı geleceğe ait planları kim yapabilir?

Bu kitapta, Todd G. Buchholz iktisadî şekillendiren büyük iktisatçıların çalışmalarıyla iktisadın anahtar fikirlerine canlı ve zekice giriş yapmaktadır. Standart iktisat ders kitaplarının odağı olan karmaşık şekiller ve biçimsel modeller yerine, Buchholz anlaşılır, matematiksel olmayan açıklamalar ve zamanımıza uygun örnekler temin etmektedir.

LIBERTE

www.liberte.com.tr
